

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2022 (Aralık/December)

Dr. Mustafa Kisbet, *İslam Hukukunda Tüketicinin Korunması*

İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2015, 152 sayfa.

Değerlendiren/Reviewed By

Ramazan TOK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İslâmî İlimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Graduate Student, Pamukkale University, Institute of Islamic Studies,

Department of Islamic Law, Denizli/Turkey

rtok1644@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9816-3606>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 09/11/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 30/11/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2022

Dr. Mustafa Kisbet, *İslam Hukukunda Tüketicinin Korunması*, 1.Baskı, İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2015, 152 sayfa.

Bilindiği gibi, İslam hukukunda alışveriş bahsi olarak bilinen, günümüz hukukunda da borçlar hukuku olarak tanımlanan alan çok geniş konuları içerisinde barındırmakta aynı zamanda canlılığını sürekli korumaktadır. İnceleyeceğimiz bu kitap, İslam hukukunun alışveriş alanının, kavram olarak son yüzyıllarda ortaya çıkan ve tüketicinin korunmasına yönelik haklardan olan ayıp muhayyerliğini konu almıştır. Müellifimiz, tüketicinin korunması kavramının son yüzyıllarda ortaya çıktığını, günümüzde de önemini artarak devam ettiğini belirtmektedir. O, İslam hukukunda tüketicinin korunması ile ilgili yapılmış olan çalışmaları sınırlı sayıda ve başlangıç mahiyetinde görmektedir. Yeni ortaya çıkan diğer mevzular gibi tüketici hukukunun da fikhî açıdan incelenmesi gerektiğini düşünmektedir.

İnceleyeceğimiz bu kitap, 152 sayfadan ve dört bölümden oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünü iki kısımda ele almıştır. Birinci kısımda tüketim ve tüketici kavramlarının tanımlarını yapıp İslamın tüketim konusundaki görüşlerini nakletmiştir. Ardından da genel olarak tüketicinin korunmasını gerektiren sebepleri zikretmiştir. Kisbet, günümüz iktisat dilinde tüketim kavramının üç anlamda kullanıldığını, bunların; tüketme fiili, tüketilen mallar ve harcama olduğunu belirtmektedir. Müellifimiz, tüketicinin tanımını “tüketici; çeşitli iktisadi varlıkları tüketen ekonomik birimlerdir” şeklinde yapmaktadır. O, tüketicinin korunmasını gerektiren sebepleri; üretim şekli, teknolojik gelişmeler, tüketim toplumu, reklam ve pazarlama tekniklerindeki gelişmeler, ekonomik yoğunlaşma ve tüketiciyi esas almayan klasik yasaların yetersizliği şeklinde sıralamıştır.

Kisbet, giriş bölümünün İkinci kısmında, İslamda tüketicinin korunma yollarını anlatmıştır. Buna göre tüketici, üretim aşamasında, pazar aşamasında ve pazar aşaması sonrasında korunmaktadır. Tüketici, pazar aşamasında; üretime teşvik, iddihâr yasağı, tekelleşmenin önlenmesi ve üretilen malın İslam’a uygunluğu ilkeleriyle korunmaktadır. Müellifimiz Kisbet, “üretime teşvikin, üretimi arttıracakını böylece malın üreticileri arasında rekabetin oluşmasıyla malda ucuzlamanın olacağını, bunun da tüketicinin lehine sonuç doğuracağını ifade etmektedir”(s.24). O, iddihârın tüketici üzerindeki zararlarını “iddihârın tüketiciye zarar verme yönü, malın atıl bir halde kalması ve piyasaya çıkartılmamaları nedeniyle, üretim maliyetlerin artması ve bu artışın fiyatlara yansımaları” şeklinde açıklamakta ve islamın bunu yasaklayarak tüketiciyi koruduğunu ifade etmektedir (s.24-25). Yazarımız, tekelleşmenin tüketiciye olan zararını “malı satan kişilerin fiyatları istediği gibi belirlemesi ve tüketicinin de bu ürünleri almaya mecbur kalması sonucu doğurmaktadır.” şeklinde açıklamakta, dolayısıyla tekelleşmenin de yasaklanmasının tüketicinin lehine olacağını ifade etmektedir. Kisbet, üretilen malda olması

gereken özellikleri; “malın İslamda kullanılmasının uygun olması ve sağlam olması şeklinde vasıflandırmaktadır” (s.26-27).

Kisbet, tüketicinin pazar aşamasında korunmasını; tüketicinin zararlı akitlerden korunması, tüketicinin aldatıcı reklamlardan korunması, hisbe teşkilatı, narh koyma, ihtikâr yasağı ve ürünün pazar dışında karşılama yasağı yolları ile sağlanabileceğini ifade etmektedir. O, tüketicinin zararlı akitlerden korunmasını; gararlı satışın, özellikleri belirsiz malın satımının, akit konusunun hukukî tasarrufa uygun olmayan malların satımının ve neceşin (fiyat kıyıştırma) yasaklanması ile sağlanacağını söylemektedir. Müellifimiz, “içerisinde fiyat kıyıştırmanın olduğu satışları ihtikâra benzetmiş, bu tür satışların, Hanefi ve Şâfiî mezheplerince hukuken geçerli ancak tahrimen mekruh görüldüğünü aktarmıştır” (s.29). Kisbet, tüketicinin aldatıcı reklamlardan korunmasının gerekliliğini “Hz. Peygamber, malın veya bedelin kusurunun gizlenerek yapıldığı akdin bu fiilleri işleyen kimseye günah ve bereketsizlik getireceğini belirtmiştir” diyerek açıklamaktadır (s.30). Aynı şekilde hisbe teşkilatıyla çarşı ve pazarların denetlenmesi, fiyatların ve ölçülerin kontrol edilmesi sağlanacak bu vesileyle müşteriler akit anında korunmuş olacaktır (s.31). Kisbet, İslam hukukunda, tüketicinin korunması için alınan tedbirlerden birinin de narh koymak - tüketim maddelerine; mal ve hizmetlere belli bir fiyat koyularak, piyasanın bu fiyat üzerine hareket etmesi sağlanması- olduğunu ifade etmiştir (s.31-32). Aynı şekilde ihtikârın (karaborsacılığın ve stokçuluğun) ve ürünün pazar dışında karşılansının yasaklanmasının da tüketicinin lehine olduğu bu sayede tüketicinin alış veriş esnasında korunmasının sağlanacağı müellifimiz tarafından ifade edilmektedir(s.33-34)

Kisbet'e göre, tüketicinin pazar aşaması sonrasında korunmasının, muhayyerliklerle doğrudan ilişkisi vardır. Bu muhayyerlikler; şart muhayyerliği, vasıf muhayyerliği, tayin muhayyerliği, görme muhayyerliği, hıyanet muhayyerliği, gabn (aldanma) muhayyerliği ve ayıp muhayyerliğidir. Müellif, kitabın asıl konusu olan ayıp muhayyerliğini “mal veya bedelde bilinmeyen bir kusurun ortaya çıkması durumunda, bu kusuru bilmeyen alıcı yahut satıcıya, akdi fesih veya kabul etme hakkını tanıyan muhayyerliktir.” şeklinde tanımlamaktadır (s.39)

Kitabımızın birinci bölümü 43 ve 76 sayfalarını kapsamakta, ‘Ayıp ve Ayıp Muhayyerliği’ başlığını taşımakta, ‘Ayıp’ ve ‘ayıp muhayyerliği’ şeklinde iki ana başlıktan oluşmaktadır. Müellifimiz Kisbet, ayıbın tanımını, “ayıp, tüccarın örfünde, az olsun veya çok olsun malın değerini düşüren şeydir.” şeklinde yapmaktadır (s.43). O, “İslam hukukçuları, satıcının satacağı maldaki kusurları bildirmesi gerektiği hususunda görüş birliğindedir. Şayet satıcı, kusurları açıklamazsa günahkâr olur” ifadeleriyle satılan maldaki kusurların bildirilmesinin gerekliliğini ifade etmektedir (s.46).

Kisbet, malda bulunan ayıbın ispat yollarını satıcının ikrarı, satıcının yeminden kaçınması, görülebilen ayıplarda gözlem yolu, görünemeyen ayıplarda bilirkişilerin raporu ve şahitlik şeklinde maddelenmiştir (s.51-55). Müellife göre “bir şeyin ayıplı olması, tabii özellikleri ile ilgili olduğundan, bir durumun ayıp kabul edilmesi ve akde etkisinin tesbiti ile ilgili konular şer‘i değil örfidir. Bunun için örf ve âdete başvurulması gerekir. Bilirkişilerin örfünde, malın kıymetini azaltan her kusur ayıp sayılır. Bir şeydeki özelliğin veya kusurun hukuki olarak ayıp olup olmadığına karar verecek bilirkişilerinde, o şey hakkında uzmanlığı olan kişiler olmalıdır.” (s.55-57).

Müellifimiz Kisbet, ikinci başlık olan ‘ayıp muhayyerliği’ başlığın altında ayıp muhayyerliğin tanımını *Mecelle’*den naklederek yapmıştır. Buna göre ayıp muhayyerliği, “Bey‘-i mutlak ile satılan bir malın ayb-ı kadîmi tebeyyün ettikte müşteri muhayyerdir; dilerse geri verir ve dilerse semen-i müsemmâ üzerine kabul eder, yoksa malı alı koyup ta ayıbı için pahâsını tenkîs edemez. İşte buna hıyâr-ı ayb denir” (s.60) Hanefilerin tanımını bu şekilde aktardıktan sonra Şâfiî, Malikî, Hanbelî mezheplerin ve muasır âlimlerin yapmış oldukları tanımları da aktarmaktadır (s.60). Kisbet, bu tanımları aktardıktan sonra ayıp muhayyerliğin gerçekleşme durumunu belirtmiş, ayıp muhayyerliğin, ayetlerden, hadislerden, icmâ ve kıyastan dayanaklarını zikretmiş en son olarak da akitte ayıp muhayyerliği ile beraber ortaya çıkan hükümleri değerlendirmiştir. O, böyle bir satışın hukuken geçerli olduğunu, İslam hukukçularının, ayıp muhayyerliğinin akdin sıhhatine engel olmadığı hususunda görüş birliği içerisinde olduklarını belirtmiştir (s.68). Aynı şekilde Kisbet, “müşterinin muhayyerliğe sahip olmasının ayıplı malın kendi mülkiyetine geçmesine mani olmayacağını, böyle bir satışın bağlayıcılığının da olmadığını ve müşterinin kendisine muhayyerlik hakkının da doğacağını ifade etmiştir” (s.70-72).

İkinci bölüm 79 ve 99. sayfalarını kapsamaktadır. Bu bölüm ‘ayıpta aranan şartlar ve tüketicide aranan şartlar’ olmak üzere iki başlıktan oluşmaktadır. Müellifimiz, ayıpta aranan şartları altı maddede ele almaktadır. Birinci şart, ayıbın malın değerini düşürmesidir. Ona göre, “ayıbın, malın değerini düşürüp ayıp kabul edilmesi o bölge ve zamandaki örfü göre tesbit edilir. Bir zamanda ayıp kabul edilen bir özellik başka bir zamanda ayıp sayılmaktan çıkabilir” (s.81). İkinci şart olarak ayıbın, akitten beklenen maksadı ortadan kaldırmasıdır. Üçüncü ve dördüncü şart ise ayıbın teslimden önce var olması ve akdin feshinden önce yok olmaması gerektiğidir. Müellif beşinci şart olarak, ayıbın benzeri mallarda nadiren bulunması gerektiği şartıdır. Altıncı şart ise ayıbın kolaylıkla giderilebilecek türden olmaması gerektiğidir.

Müellifimiz, ayıpta aranan şartları zikrettikten sonra tüketicide aranan şartları değinmiştir. Tüketicide aranan şartlar; tüketicinin satıcıyı ibrâ etmesi, tüketicinin ayıbın varlığını bilmemiş olması ve tüketicinin, mal ayıplı çıktığında zaman geçirmeden geri vermesi gerektiği şartlarıdır. Kisbet, müşterinin ibrâsı hususunda “müşteri, satıcıyı ibrâ etmekle, satın aldığı maldaki

ayıplarla ilgili muhayyerlik hakkını düşürmüş olur” diyerek, muhayyerliğin devam etmesi için müşterinin satıcıyı ibrâ etmemesi gerektiği şartını açıklamada bulunmaktadır (s.87). Daha sonrada bu hususta dört fıkıh mezhebin görüşlerini ve bu görüş farklılıkların sebeplerini yer vermektedir (s.88-96)

Kitabımızın üçüncü bölümü 103 ve129. sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüm ‘akdin kabulü, akdin feshi ve malın geri verilmesi, ödenen bedelden kesinti yapılması’ olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır.

Müellifimiz Kisbet, “ayıplı mal satışının, müşterinin razı olması halinde geçerli olacağını” söylemekte ardından da bunun hukuki gerekçesini açıklamaktadır (s.107). Daha sonra diğer başlık olan ‘akdin feshi ve malın geri verilmesi’ başlığında malın geri verilmesinin şartlarını, malın ayıp sebebiyle geri verilmiş şeklini ve akdi feshedip malı geri vermenin hukuki sonuçlarını açıklamıştır. Kisbet, malın geri verilmesinin şartlarını; geri verilecek malın alındığı zamandaki durumunun değişmesi ve feshin akit tamamlandıktan sonra yapılmış olması şeklinde zikretmektedir (s.109-111). Müellifimiz, malın geri verilmiş şeklinde İslam hukukçuların iki farklı görüşe yöneldiklerini söylemiş, Hanefi ve diğer fakihlerin görüşlerini nakletmiştir. Hanefilere göre “mebûi, teslimden sonra satıcıya ya rıza veya kaza yoluyla fesihe müteakiben iade edilebilir.” Diğer fakihlere göre ise “fesih ve iade için muhayyerlik sahibi veya vekilin tek taraflı iradesi yeterlidir” (s.114). Kisbet, akdi feshedip malı geri vermenin hukuki sonuçlarını, “akid ayıp sebebiyle teslimden önce veya sonra feshedilip, satın alınan mal satıcıya iade edildiğinde ayıp muhayyerliği ve bu muhayyerliğe bağlı olan haklar sona erer” şeklinde açıklamıştır (s.114)

Müellif, ödenen bedelden kesinti yapılması başlığında ise; ödenen bedelden kesinti yapılmasının engellerini ve ödenen bedelden yapılacak kesinti miktarının tespitinin hesaplanmasını açıklamıştır.

Kitabımızın son bölümü olan dördüncü bölüm 133 ve146. sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüm, ‘ayıp muhayyerliğin getirdiği hakların kullanımı’, ‘ayıp muhayyerliğin düşmesi’ ve ‘ayıp muhayyerliğinin vârise intikali’ başlıklarından oluşmaktadır. Müellifimiz, “ayıp muhayyerliğin getirdiği hakların kullanımı ile bu hak kullanıldığından dolayı ayıp muhayyerliği sona erer” demektedir (s.133) Kisbet, ödenen bedelden kesinti yapılabileceğini, “İslam hukukunda, müşterinin ayıplı mal sebebiyle uğradığı zararı telafi için ikinci bir hak tanınmıştır. Bu durumda malı iadenin yerine, ödenen bedelden ayıbın eksiltiği miktarı almak hakkı alır” sözleriyle açıklamaktadır (s.134).

Müellifimiz, bu bölümün ikinci başlığı olan “ayıp muhayyerliğinin düşmesi” başlığında tüketicinin bazı tasarrufları ile ayıp muhayyerliğinin düşeceğini izah etmiştir. Bu tasarrufları; müşterinin ayıbı öğrendikten sonra razı olması, satıcının ibrâ edilmesi ve malın geri verilmesinden önce ayıbın yok olması şeklinde açıklamıştır. Müellifimiz aynı şekilde müşterinin lehine olan bazı maslahatlar nedeni ile ayıp muhayyerliğin düşeceğini de belirtmiştir.

Kisbet, “ayıp muhayyerliğin varise intikali” başlığında, “fıkıh mezheplerin çoğu, ayıp muhayyerliğin varislere intikal etmesini kural olarak benimsemişlerdir” şeklinde izahta bulunmuş, ardından da bu intikalin hangi yollarla olacağı konusunda fıkıh mezheplerin ihtilafını aktarmaktadır (s.143-144).

Müellifimiz iki sayfadan oluşan sonuç bölümüyle kitabı bitirmektedir. Sonuç bölümünden sonra da bibliyografya bölümünü eklemiştir.